

John Storm Pedersen

Blandingsøkonomi - positionsspil og skillevej

Hovedformålet med artiklen er at angive en helhedspræget forståelse af blandingsøkonomien og analysere centrale mekanismer og udviklingstræk heri. Det vil blive hævdet, at goder erhverves gennem et kompliceret og uigennemskueligt positionsspil. Spillet hviler på en positionskultur og det økonomiske systems reproduktion heraf, hvis pris er strukturkriser. Spillet involverer individer, sociale grupper og organisationer, og der »spilles« på blandingsøkonomiens fire allokeringinstitutioner – økonomi, politik, socialt netværk og organisationssystem. Resultatet er organisationsliberalisme. Et fænomen som underminerer efterkrigstidens blandingsøkonomi, blandt andet udtrykt i destruktionen af statens styringsmuligheder. Herved opstår et behov for en omkalfatring af det nuværende blandingsøkonomiske system.

Positionsbehov og ureflektet »kollektiv« behovs- og adfærdskultur

Det er velkendt, at når de mest basale behov er dækket, ændres opfattelsen af behov. Der sker en ændring af behovsopfattelsen fra et simpelt spørgsmål om reproduktion til et spørgsmål om position i forhold til en eller flere referencegrupper. Det er relative positioner i forhold til forskellige referencegrupper, som bliver afgørende for dannelsen og tilfredsstillelsen af behov. Der er her tale om økonomiske, sociale såvel som beskæftigelsesmæssige forhold.

For den enkelte bliver der to hovedmålsætninger for behovsdannelsen og tilfredsstillelsen heraf: en defensiv målsætning om at følge med i relation til umiddelbare referencegruppe(r) og en offensiv målsætning om at stige op ad den sociale rangstige via udskiftning af referencegruppe(r) til mere attraktive. Den nævnte behovskultur karakteriserer ikke blot individrelationer i samfundet, men også relationer mellem sociale grupper og organisationer og endda i en vis udstrækning relationerne mellem nationalstater og supermagterne.

Hirsch (1978), Adler-Karlsson (1976), Baumoll (1972), Robinson (1974) og Brückner (1974) beskriver den nævnte positionskultur for individer og påviser, hvorledes den fører til en adfærdskultur, hvor individer forsøger at udvikle individuelle strategier med henblik på at forbedre deres position(er), og hvorledes det værst tænkelige er ikke at kunne bevare sin plads i positionshierarkiet. Indikatorerne for den enkeltes position centrerer sig om indkomst, forbrug, beskæftigelse, etc., som sammenvæves til en placering i den sociale rangorden. Strategierne for forbedring centrerer sig om forsøg på at forbedre sin(e) position(er) i arbejdslivet for herigennem at forbedre den samlede position i systemet.

Den nævnte behovs- og adfærdskultur analyseres for sociale grupper og organisationers vedkommende af Gorz (1973), Papandreo (1971), Robinson (1974) og Adler-Karlsson (1976). Succesindikatorerne er her evnen til at profilere sociale grupper og organisationer i relation både til individer og samfundet. Herudfra

John Storm Pedersen

Blandingsøkonomi - positionsspil og skillevej

Hovedformålet med artiklen er at angive en helhedspræget forståelse af blandingsøkonomien og analysere centrale mekanismer og udviklingstræk heri. Det vil blive hævdede, at goder erhverves gennem et kompliceret og uigennemskueligt positionsspil. Spillet hviler på en positionskultur og det økonomiske systems reproduktion heraf, hvis pris er strukturkriser. Spillet involverer individer, sociale grupper og organisationer, og der »spilles« på blandingsøkonomiens fire allokeringinstitutioner – økonomi, politik, socialt netværk og organisationssystem. Resultatet er organisationsliberalisme. Et fænomen som underminerer efterkrigstidens blandingsøkonomi, blandt andet udtrykt i destruktionen af statens styringsmuligheder. Herved opstår et behov for en omkalfatring af det nuværende blandingsøkonomiske system.

Positionsbehov og ureflektet »kollektiv« behovs- og adfærdskultur

Det er velkendt, at når de mest basale behov er dækket, ændres opfattelsen af behov. Der sker en ændring af behovsopfattelsen fra et simpelt spørgsmål om reproduktion til et spørgsmål om position i forhold til en eller flere referencegrupper. Det er relative positioner i forhold til forskellige referencegrupper, som bliver afgørende for dannelsen og tilfredsstillelsen af behov. Der er her tale om økonomiske, sociale såvel som beskæftigelsesmæssige forhold.

For den enkelte bliver der to hovedmålsætninger for behovsdannelsen og tilfredsstillelsen heraf: en defensiv målsætning om at følge med i relation til umiddelbare referencegruppe(r) og en offensiv målsætning om at stige op ad den sociale rangstige via udskiftning af referencegruppe(r) til mere attraktive. Den nævnte behovskultur karakteriserer ikke blot individrelationer i samfundet, men også relationer mellem sociale grupper og organisationer og endda i en vis udstrækning relationerne mellem nationalstater og supermagterne.

Hirsch (1978), Adler-Karlsson (1976), Baumoll (1972), Robinson (1974) og Brückner (1974) beskriver den nævnte positionskultur for individer og påviser, hvorledes den fører til en adfærdskultur, hvor individer forsøger at udvikle individuelle strategier med henblik på at forbedre deres position(er), og hvorledes det værst tænkelige er ikke at kunne bevare sin plads i positionshierarkiet. Indikatorerne for den enkeltes position centrerer sig om indkomst, forbrug, beskæftigelse, etc., som sammenvæves til en placering i den sociale rangorden. Strategierne for forbedring centrerer sig om forsøg på at forbedre sin(e) position(er) i arbejdslivet for herigennem at forbedre den samlede position i systemet.

Den nævnte behovs- og adfærdskultur analyseres for sociale grupper og organisationers vedkommende af Gorz (1973), Papandreo (1971), Robinson (1974) og Adler-Karlsson (1976). Succesindikatorerne er her evnen til at profilere sociale grupper og organisationer i relation både til individer og samfundet. Herudfra

rekrutteres medlemmer og den sociale gruppes eller organisationens samfundsmæssige nødvendighed bevises, hvorved en opstigning i gruppe- og organisationshierarkiet kan søges legitimeret og realiseret.

Havemann (1971), Rostow (1963), Gorz (1979), Adler-Karlsson (1977) og Robinson (1974) drøfter problematikken i relation til nationalstater, supermagterne samt øst-vest relationerne. Når der bortses fra de ideologiske spilfægtier, er succesindikatorerne evnen til at frembringe det største bruttonationalprodukt, udvikle avanceret teknologi, skabe størst forbrug, etc. Med udgangspunkt blandt andet i disse faktiske succesindikatorer i »verdenssystemet« kan det hævdes, at udviklingen – uanset ideologiske og samfundsmæssige forskelle – vil udvikle sig i retning af at gøre samfundene ens. Succesindikatorerne vil simpelthen fremtvinge en anvendelse af tendentielt samme produktions- og forbrugssystemer.

En umiddelbar konsekvens af den nævnte positionskultur er, uanset om der er tale om enkelte individer, sociale grupper, organisationer eller nationalstater, at alle aktørerne vil forsøge at anvende nogenlunde samme strategier for forbedring af deres positioner. Da dette forhold er relativt ureflekteret hos de enkelte aktører, kan der tales om en »kollektiv« og ureflekteret masseadfærd baseret på individualistiske positionsstrategier hos de enkelte aktører. Dette fænomen har en række vidtrækkende konsekvenser for de enkelte aktørers muligheder for at realisere deres positionsstrategier. Dette forhold skal siden analyseres nærmere.

I det følgende drøftes den her anførte positionskultur primært i relation til det blandingsøkonomiske system. Drøftelsen vil derfor fokusere på individer, organisationer og sociale grupper.

Blandingsøkonomi og positionsspil

Når positionskulturen sættes i relation til det blandingsøkonomiske system bliver der tale om et omfattende og kompliceret positionsspil ved erhvervelsen af økonomiske og sociale goder.

Fra en samfundsmæssig synsvinkel kan det blandingsøkonomiske system karakteriseres ved primært at bestå af fire (allokerings)institutioner: en økonomisk (markedssystemet), en politisk (det repræsentative demokrati/parlamentarisme), et socialt netværk (familie, lokalsamfund, arbejdsmiljøer) og et organisationssystem (som dels »sælger« særinteressevaretagelse, dels forhandler særinteresser i hele samfundssystemet).

Anskues systemet ud fra en aktørsynsvinkel, vil den enkelte aktør stå over for de nævnte fire (allokerings)institutioner. Kravet til den enkelte bliver således, at man både skal beherske »spillereglerne« inden for den enkelte institution og på tværs heraf. Skal man eksempelvis have et godt job med heraf følgende økonomisk og social prestige, kræves en god position på arbejdsmarkedet. Dette kræver som hovedregel en god uddannelse erhvervet i den offentlige sektor. Endvidere kræver det som regel, at man er medlem af en bestemt fagforening for overhovedet at kunne få lov til at erhverve sig eller beholde et bestemt job. Atter andre forudsætninger kan være rimelige vilkår i det sociale netværk. Beslægtede problemstillinger gør sig gældende, hvis man vil etablere eller udvikle en virksomhed.

Det er ikke nok blot at evne spillet i snæver økonomisk forstand. Gennem personalepolitik, salgspolitik, etc. påvirkes det sociale netværk på forskellige måder. Gennem organisationstilhørsforhold forsøges de økonomiske vilkår forbedret – skatteforhold eksempelvis eller ydre forhold som miljøkrav.

Spillet om positioner kompliceres ved, at den enkelte aktør inden for de enkelte institutioner ofte vil komme til at optræde i modsætningsfyldte roller. Eksempelvis som producent versus forbruger; lønmodtager versus forbruger af arbejdsmiljø/ydre miljø; vælger versus »undersåt« i relation til det politiske system. Den enkelte aktør må således afbalancere en række roller inden for institutionerne, som har snæver forbindelse til erhvervelsen af sociale, økonomiske og beskæftigelsesmæssige goder.

Hertil kommer, at positionsspillet ikke i sig selv er statisk, men dynamisk, ligesom relationerne mellem blandingsøkonomiens (allokerings-)institutioner samfundsmæssigt ændrer sig over tid. Det økonomiske system etablerer og destruerer bestandigt positionsmuligheder. Der etableres og destrueres forbrugsmuligheder, beskæftigelsesmuligheder, produktionsmuligheder, etc. som konsekvens af det økonomiske systems udviklingsdynamik. Herved ændres positionsspillet ligesom fordelingen af goder. Der etableres således bestandigt nye udgangspositioner (initialressourcer) i positionsspillet. Over tiden ændres relationerne mellem institutionerne. Sam- og modspillet mellem for eksempel det økonomiske og politiske system ændrer form over tid. I perioder har eksempelvis keynesianismen været et foretrukket økonomisk styringsredskab, og i andre perioder har redskabet været indkomstpolitik, rentepolitik, etc. I perioder er velfærdsstaten blevet massivt udbygget for i andre at blive indskrænket. Sådanne forandringer påvirker afgørende positionspillets betingelser og muligheder for den enkelte.

Det samlede resultat er, at erhvervelsen af økonomiske og sociale goder i det blandingsøkonomiske system må ske gennem omfattende og komplicerede positionsstrategier, som bestandigt må undergå forandringer under indtryk af spillets samfundsmæssige og økonomiske ændringer.

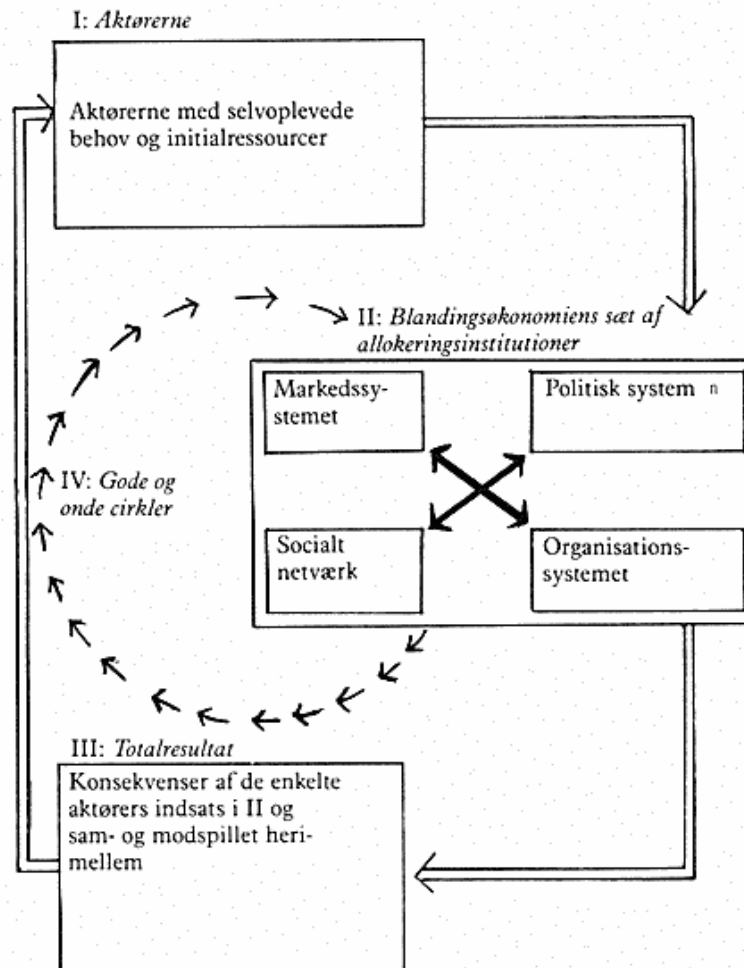
Sammenfattende kan positionsspillet i det blandingsøkonomiske system beskrives på følgende måde, som er søgt illustreret i figur 1. Aktørernes selvoplevede positionsbehov og initialressourcer er udgangspunktet for spillet (I). Aktørerne bliver »in-put« i samfundets sæt af institutioner (II). Den enkelte aktør må dels overholde »spillereglerne« i de enkelte institutioner, dels foretage en række strategiske valg indenfor og på tværs af institutionerne. Det samlede resultat bliver i første omgang (III): de samlede konsekvenser af de enkelte aktørers indsatser og valg i (II) og sam- og modspillet herimellem – både inden for de enkelte institutioner og på tværs heraf. På grundlag af positionspillets resultat etableres der dernæst bestandigt nye positionsbehov og initialressourcer. Dette forhold næres i vid udstrækning af det økonomiske systems evne til at etablere og destruere positionsmuligheder. På grund af systemets samlede funktionsmåde (som siden hen skal drøftes nærmere) skabes en socio-økonomisk »centrifugalkraft«. De, der klarer sig godt i positionsspillet, vil stå bedst i relation til næste »omgang«, og de, der klarer sig dårligt i positionsspillet, vil have svage udgangspositioner og dermed vanskeligt ved at ændre på tingenes tilstand. Der vil være en tendens til

at deres positioner svækkes i næste »omgang«. Der etableres således »gode« og »dårlige« cirkler (IV) for den enkelte.

Teoretisk kan disse bedst forstås inden for rammen af Myrdals (1957) teori om cirkulære, kumulative, årsags- og virkningsprocesser. En teori om, at ændringer har tendens til at blive selvforstærkende. I positionsspillet betyder dette eksempelvis, at de, der har fået en god uddannelse, et godt job, en høj indkomst, etc., vil kunne fastholde disse forhold og gennem strategiske valg i positionsspillet forbedre deres positioner yderligere. Omvendt er det vanskeligt for dem, der ingen uddannelse har, er uden job, har lav indkomst, etc., at påvirke situationen til det bedre. De vil desuden have en tendens til – som følge og konsekvens af de bedrestillede muligheder i systemet – at få svækket allerede opnåede positioner.

Over tiden ændres som tidligere nævnt de samfundsmæssige betingelser for positionsspillet gennem ændringer i relationerne mellem institutionerne og sam- og modspillet herimellem. De samfundsmæssige grundforudsætninger for positionsspillet må således ses i et dynamisk og langsigtet historisk perspektiv.

Figur 1. Blandingsøkonomiens allokeringsprocesser og positionsspil

I det følgende skal en række af de her nævnte centrale forhold vedrørende blandingsøkonomiens positionsspil drøftes nærmere. Der tages udgangspunkt i det økonomiske systems unikke udviklingsdynamik, som er det primære grundlag for positionskulturens reproduktion og udvikling.

Innovationer, nye positionsmuligheder og prisen herfor – strukturkriser

Det er det økonomiske systems udviklingsdynamik, som muliggør en reproduktion og udvikling af positionskulturen.

Det økonomiske system er, set i et historisk perspektiv, unikt med hensyn til at åbne nye positionsmuligheder og med hensyn til at udvide det økonomiske og sociale rum set fra et individuelt og samfundsmæssigt positionssynspunkt. Herom er der enighed, uanset om man vælger en klassisk økonomisk, marxistisk, schumpetersk eller institutionalistisk indfaldsvinkel til analysen af det økonomiske system. Det økonomiske system er en historisk »effektivitets- og udviklingsmaskine«. Hvis man i første omgang holder sig til en schumpetersk og marxistisk analyse, ses dette på følgende måde.

Hos Schumpeter er nøglebegrebet til forståelse af kapitalismens udviklingsdynamik og åbningen af nye positionsmuligheder »kreative destruktionser«, og hos Marx er det dels konkurrencetvungen dels jagten efter ekstraprofitter som en særlig variant heraf med et offensivt præg.

Begrebet »kreative destruktionser« hos Schumpeter refererer til det fænomen, at særligt opfindsomme og dynamiske personer kaldet entreprenører skaber innovationer af fundamental karakter på alle felter i økonomien. Det betyder, at kreative destruktionser ikke rammer »... at the margins of the profits and the output of the existing firms but at their foundations and very lives« (Schumpeter, 1976: 83). Der skabes nye strukturer i økonomien. Eksempler på kreative destruktionser og skabelsen af nye strukturer er etableringen af produktion og forbrug af langvarige forbrugsgoder i efterkrigstiden. Selve etableringen af produktionen og forbruget af langvarige forbrugsgoder skabte nye strukturer. De afledte konsekvenser i form af nye produktionsteknikker, ændringer i arbejdets organisering, nye uddannelsessystemer, virksomhedsorganisationer (kulturer), urbaniseringsmønstre, inddragelse af kvinderne på arbejdsmarkedet, ændringer i familiemønstrene som følge af de nye produktions- og forbrugsforhold, statens udbygning som »serviceorganisation« for den samlede udviklingsproces, etc., etc. skabte nye strukturer både i økonomien og i samfundet som sådan. Konsekvenserne af de kreative destruktionser er således ikke isoleret til økonomien. De samlede konsekvenser af kreative destruktionser er, at der i hele samfundet åbnes nye positionsmuligheder gennem etableringen af økonomiske, sociale og beskæftigelsesmæssige positioner (Pedersen, 1985: kap. 3).

Hos Marx spiller kapitalisterne samme rolle som entreprenørerne hos Schumpeter. Marx's analyser begrundes dog disses adfærd gennem samfundsmæssige tvangsforhold. Den kapitalistiske samfundsorden – hvorom Marx formulerede parolen: akkumulér, akkumulér! Dette er Moses og Profeterne! – skaber en kon-

kurrencetvang for kapitalisterne til at følge med. En særlig måde at gøre dette på er ved at jage ekstraprofitter, som kun kan erhverves ved at etablere en radikalt bedre (anderledes!) produktion, og dermed forøget udbytning af lønarbejderne, end konkurrenterne. I praksis sker dette via innovationer. Marx's analyser giver således på trods af en radikalt anderledes teoriopbygning samme resultat med hensyn til, hvordan systemet drives fremad (Pedersen, 1985: kap. 3).

Fundamentale innovationer er i Schumpeters og Marx's mening dybt individuelle. Når entreprenører og kapitalister beslutter sig for at gennemføre fundamentale nyskabelser, er der tale om besværlige og reelt risikable handlinger. Set i relation til den tidligere omtalte positionskultur og den deraf følgende massepositionsadfærdsstrategi så *etablerer* entreprenørerne og kapitalisterne nye positioner og dermed positionsmuligheder, som kan jages på »traditionelle« præmisser. Kravene til innovationerne er dog meget store, hvis de skal kunne udvikle positionsmuligheder for de fleste aktører i økonomien. Enkle innovationer i ny og næ er ikke nok til at skabe samfundsmæssige muligheder for individuelle positionsstrategier som et massefænomen. Innovationer må samfundsmæssigt set optræde massivt for at kunne åbne tilstrækkeligt mange nye positionsmuligheder til, at den nævnte adfærds- og behovskultur kan reproducere og udvikles.

Dette forhold har dog en høj pris. Prisen er strukturkriser. Konsekvenserne af innovationers gennemsættelse i et massivt omfang er et strukturelt kollaps i de gamle og eksisterende økonomiske samfundsmæssige strukturer.

I et schumpetersk perspektiv er dette en rimelig pris for at løfte samfundet og det økonomiske system op på et højere niveau. Og der skal ikke interveneres i strukturkrisens udviklingsforløb, da dette svækker systemets (udviklings)dynamik.

I et marxistisk perspektiv er strukturkrise prisen for, at kapitalisterne kan fremskaffe strukturer i det økonomiske og samfundsmæssige system, som etablerer udbytning af lønarbejderne, så profitten og akkumulationen kan holdes på et højt niveau. I et marxistisk perspektiv tales der derfor ikke om »kreative destruktioner«, men om teknologiske revolutioner, som har den egenskab, at de udvikler produktivkræfterne og herigennem udbytningen, så profitten og akkumulationen kan opretholdes på et højt niveau (Mandel, 1973; 1982).

Uanset uenigheden mellem et schumpetersk og marxistisk synspunkt på strukturkrisens karakter og dens socio-økonomiske funktionsmåde er der en enighed om, at udviklingen sker gennem cykliske udviklingsforløb med strukturkrise som det centrale omdrejningspunkt. Både hos Schumpeter (1961: bind I og II) og i et marxistisk perspektiv (Mandel, 1973; 1982) har det ført til, at systemets udvikling menes at blive drevet fremad gennem »lange bølger«. Et fænomen, som Kondratieff (1979) allerede påviste i 1926 i den forstand, at han empirisk kunne påvise, at det økonomiske system udviklede sig gennem »lange bølger«. Såvel Schumpeter som Mandel har forsøgt at bevise, at deres drøftelse af »kreative destruktioner« og teknologiske revolutioner kan bruges som *teoretisk* forklaring på de »lange udviklingsbølger«. På trods af, at dette ikke er lykkedes fuldt ud, er der ikke tvivl om, at der er sammenhænge mellem innovationernes udviklingsforløb og det økonomiske systems udvikling gennem »lange bølger«.

Kobles de her nævnte cykliske udviklingsforløb i økonomien sammen med aktørernes positionsstrategier, kan økonomiens og positionsstrategiernes samlede udviklingsforløb analyseres. Det kan til en begyndelse illustreres med etableringen og udviklingen af langvarige forbrugsgoder.

Etableringen og udviklingen af langvarige forbrugsgoder karakteriseres som »kreative destruktions« eller i Mandels terminologi som teknologiske revolutioner. Etableringen og udviklingen af langvarige forbrugsgoder medførte et stort vækst-/akkumulations-/udviklingspotentiale. De grundlæggende innovationer åbnede positionsmuligheder for en lang række entreprenører/kapitalister. Forbrugerne begyndte endvidere at efterspørge langvarige forbrugsgoder og øvrige goder produceret efter samme princip. Processen kunne udvikles gennem et årsags-virkningsforhold. Villigheden til at arbejde mere/tjene mere for at opnå forøgede forbrugspositioner tog til. Processen kunne udvides endnu mere. Sekundære positionsmuligheder opstod som følge af udviklingen. Nye uddannelsesmuligheder med tilhørende gode jobs og attraktive sociale positioner blev udviklet. Servicegrene i forhold til de nye langvarige forbrugsgoder mm. blev udviklet. Hertil blev så staten koblet som »serviceorgan«, der skulle udvikle infrastrukturelle forhold (fra vejanlæg til uddannelsessystemer) og fremskaffe yderligere arbejdskraft, for at udviklingen kunne ekspandere mest muligt. Samfundsmæssigt set blev der således vævet et omfattende årsags-virkningskompleks med et cirkulært og kumulativt forløb. Og den individbaserede masseadfærdskultur i markedsøkonomien kobledede de individuelle og samfundsmæssige (mikro- og makromæssige) udviklingsprocesser, så dette forløb blev muliggjort.

Udviklingsprocessen kunne dog ikke fortsætte i det uendelige. Der opstod et relativt mætningspunkt. Ekspansionen aftog. Det blev vanskeligere at etablere kvalitativt nye positionsmuligheder for økonomiens aktører. Samtidig afslørede en række alvorlige (bi)effekter ved efterkrigstidens økonomiske udviklingsprocesser: miljømæssige og økologiske problemer knyttet til vækstens strukturelle karakter, sociale opløsningsfænomener på grund af familiens og lokalsamfundenes omkalfatring, statens voldsomme vækst som »serviceorgan« med økonomiske og politiske problemer til følge, etc. Der opstod en egentlig krise. Hermed vendtes de cirkulære, kumulative, årsags-virkningsprocesser om. Positionsspillet muligheder vanskeligjordes. Fra en situation, hvor individuelle positionsstrategier i vid udstrækning realiserede hinanden gennem gensidige påvirkninger, indtrådte der en situation, hvor de gensidige relationer grundet »tillukningen« af positionsmulighederne forøgede konkurrencen mellem aktørerne. Der skete en »kollektiv nedslidning« af de relativt set færre individuelle muligheder. Således vendte situationen både individuelt og samfundsmæssigt fra en situation, hvor individuelle positionsstrategier som et masseadfærdsfænomen i markedsøkonomien udviklede det sociale og økonomiske rum for positionsmuligheder til at »nedslide« disse. I det samlede udviklingsforløb har de individuelle muligheder haft et cyklisk udviklingsforløb, som groft kan inddeles i fire faser:

1. Etablering af nye positionsmuligheder gennem fundamentale innovationer (kreative destruktions / teknologisk revolution).

2. Kollektiv udvikling af nyetablerede positionsmuligheder via cirkulære, kumulative årsags-virkningsprocesser baseret på individuelle positionsstrategier som markedsøkonomiens adfærd.
3. Stagnation og krise for udvikling af det sociale og økonomiske rum og dermed individuelle positionsmuligheder.
4. Kollektiv »nedslidning« af individuelle muligheder grundet positionskulturen og et negativt forløb i de cirkulære, kumulative årsags-virkningsprocesser på basis af punkt 3.

Efter gennemløbet af de nævnte fire hovedfaser opstår der krise – strukturkrise. Det økonomiske system må omkalfatres, så der kan etableres en ny vækst-fase og dermed et nyt grundlag for positionskulturen og det heraf følgende positionsspil. Strukturkrise bliver således jokeren i den historiske udviklingsproces og i positionsspillet. Væksten og akkumulationen efter en strukturkrise skaber en hel ny historisk udviklingsretning i alle samfundets sfærer. Og idag står vi midt i en sådan strukturkrise. En strukturkrise hvor udviklingsretningen og dermed det fremtidige positionsspil kan antage mange forskellige retninger (Pedersen, 1986).

Det her anførte cykliske udviklingsforløb med strukturkrise som den centrale krumtap forværres endvidere af det økonomiske systems informationsmiddel – prissystemet. Det meddeler ikke og kan ikke i praksis bringes til at meddele de enkelte aktører og samfundet om konsekvenserne af positionsspillet i relation til det cykliske udviklingsforløb. Herved opstår der for aktørerne og samfundet alvorlige kalkulationsproblemer med hensyn til realisering af positionsstrategier og samfundsmæssig styring.

I begyndelsen af en ny udviklingsfase meddeler prissystemet ikke, at positionsstrategierne har en tendens til at realisere hinanden, og i slutningen af en udviklingsfase meddeles den enkelte ikke, at positionsstrategierne bliver vanskeligere og vanskeligere at realisere som konsekvens af »kollektiv« nedslidning af stadig færre positionsmuligheder. Et fænomen som Hirsch (1977) kalder skjulte omkostninger ved positionsstrategier, og som prissystemet undlader at indformere aktørerne om. For samfundet bliver det således vanskeligt at bruge prissystemet som informationsgrundlag ved styring og regulering af det økonomiske systems udviklingsforløb, når det netop har en tendens til at undervurdere muligheder i en udviklingsfases begyndelse og omvendt har en tendens til at overvurdere de økonomiske (positions)muligheder i afslutningen af en udviklingsfase. For den enkelte og samfundet er der således behov for et nyt informationsmiddel, som i langt højere grad kan give meddelelser om det økonomiske systems og positionsstrategiernes udviklingsforløb, så der kan tages kvalificeret højde for udviklingsforløbet.¹

Blandingsøkonomien og positionsspillet i et historisk perspektiv

Vurderes det økonomiske systems udviklingsdynamik i et schumpetersk perspektiv, vil den fremstå som et resultat af entreprenørernes virketrang og dermed selvrealisering gennem systemet. Et fænomen som udvikler systemet også til masser-

logiske kamp lavt prioriteret som instrument for at skabe konsensus. Denne kendsgerning kom til udtryk i det kommunistisk prægede slagord "slaget for produktion", som gik ud på, at det væsentlige var at øge den statslige sektors effektivitet. For det såkaldte revolutionære venstre var socialismen ensbetydende med den fortsatte udvidelse af den statslige sektor. Denne holdning blev trykt i parolen "Flere og flere virksomheder i den statslige sektor og ekspropriering af alle godser". Opsummerende vil jeg fremføre, at realiseringen af den økonomiske model ikke førte til mellemlagens og småborgerskabets accept af folkeenhedens projekt.

2.3. Folkeenhedens forståelse af demokrati og socialisme

Det stod i folkeenhedsprogrammet, at "den folkelige sejr vil åbne vejen til det mest demokratiske system i Chiles historie" (Programa, 1972: 12). Koalitionen forpligtede sig til at bevare og uddybe de demokratiske rettigheder og menneskerettighederne samt at forandre de eksisterende institutioner i processen frem mod at "etablere en ny stat, hvor arbejderne og folket vil nå magtens reelle udøvelse" (Programa, 1972: 13). I denne forbindelse blev det politiske demokrati fremstillet som folkets og arbejderklassens deltagelse i den beslutningsproces, som finder sted på forskellige stats- og samfundsniveauer. Centralt i demokratiopfattelsen var tillige etableringen af en mere direkte koordinering mellem de parlamentariske organer, de faglige organisationer og græsrodsbevægelserne.

Ifølge folkeenhedens program sikrede det repræsentative demokrati i sig selv ikke massernes inddragelse i behandlingen af samfundsanliggender. Derfor skitserede det en ny grundlov, som ville udgøre fundamentet for opbygningen af en folkestat, hvis basisorganisationer blev kaldt folkemagt: De to kamre, som udgjorde det chilenske parlament, skulle erstattes af et "folkeforsamling" (Programa, 1972: 15). Skitsen til den nye grundlov var præget af et forsøg på at koordinere en decentralisering af magten med centraliseringsprincippet, men afsnittet om folkemagts opbygning var ikke klart og tilstrækkeligt udarbejdet.

Den bebudede forfatning kunne ikke føres ud i livet. Først og fremmest på grund af de ugunstige styrkeforhold i parlamentet, men også på grund af folkeenhedsregeringens indre splittelse med hensyn til processens hastighed, alliancepolitikken, den økonomiske politik og især med hensyn til regeringens holdning til de spirende folkemagtsorganer, som fremstod i byerne og på landet. Disse uenigheder i folkeenheden og på den revolutionære venstrefløj uden for regeringen vedrørte således især taktiske og politiske spørgsmål, og de blev diskuteret bredt på forskellige niveauer.

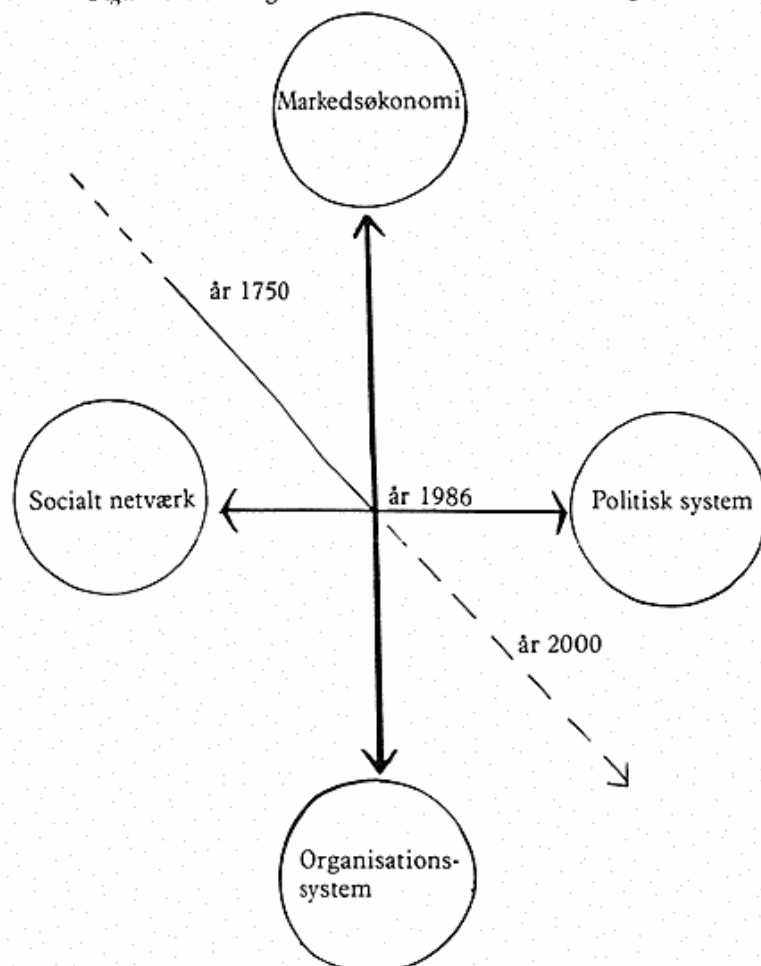
På trods af forskellige analyser af den politiske konjunktur havde den chilenske venstrefløj en fælles ideologisk referenceramme, nemlig marxismen-leninismen. Den var ubestridt den hegemoniske diskurs i perioden, idet fem partier i koalitionen bekendte sig til den. Både de interne og eksterne partidrøftelser var præget af problemstillinger, sprogbrug, koder og historiske referencerammer, som stammede fra den russiske revolution og den 3. Internationales tradition. Kunne disse erklærede marxistisk-leninistiske partier gennemføre en demokratisk vej mod socialismen? Spørgsmålet er endnu åbent og ubesvaret, men efter min opfattelse er

at påvirke de samfundsmæssige fordelingsprocesser og udviklingstendenser. Og organisationsdannelsen har ikke blot rettet sig mod det økonomiske system. Den har også rettet sig mod det politiske system og selv skabt et system, hvor der træffes aftaler mellem organisationer, hvilket for eksempel kendes fra arbejdsmarkedet.

Med udgangspunkt i behovet for »self-protection« eller opnåelse af kontrol over positionsspillet i relation til det økonomiske system er der således historisk set blevet igangsat en bevægelse væk fra det økonomiske systems spilleregler; men samtidig er positionsspillet bevaret, centreret om de positioner, som det økonomiske system etablerer samtidig med, at det destruerer andre positioner.

I et meget langsigtet perspektiv kan centrale udviklingstræk i det blandingsøkonomiske system og dermed positionsspillet historiske udvikling til et omfattende og kompliceret spil klarlægges. Med udgangspunkt i figur 2 kan blandingsøkonomiens og positionsspillet historiske udvikling i relation til drøftelsen af »self-protection« eller opnåelsen af kontrol over positionsspillet karakteriseres i grove træk.

Figur 2. Blandingsøkonomiens historiske udvikling.

Historien går med urets retning. Da kapitalismen blev etableret, blev det sociale netværk alvorligt beskadiget, og en kontinuerlig nedbrydningsproces igangsat. Individet blev hermed en skrøbelig samfundsmæssig størrelse. Det blev henvist til at klare sig i stadig større grad gennem relationer til markedssystemet. Individet kunne opdyrke positionsstrategier for at leve/overleve bedst muligt og i en vis udstrækning også opbygge kompensationsystemer, hvis positionsstrategierne svigtede. Men på trods heraf var livet under kapitalismen risikofyldt. Og det måtte man forsøge at beskytte sig imod.

Historisk set valgte systemets underprivilligerede – lønmodtagerne og marginaliserede befolkningsgrupper – dels en strategi centreret om (retten til) dannelse af organisationer for at påvirke løn- og arbejdsvilkår, dels en kamp for etablering af et politisk system – det repræsentative demokrati/parlamentarismen. Gennem det politiske system blev det muligt ud fra personlige værdiholdninger at påvirke fordelings- og udviklingsprocesserne i samfundet. Men også i relation hertil blev der udviklet et positionsspil. Det politiske system blev dels et instrument til forsøg på at forbedre positionerne i det økonomiske system (for eksempel arbejderbeskyttelseslovgivning) og dels et middel til at erhverve sig andre positioner med: sundhed, uddannelse, social forsorg, etc. Positioner som virker markant tilbage på positionsmuligheder i det økonomiske system på kort og langt sigt. For de mere privilegerede i det økonomiske system var dette forhold ikke blot negativt. Den offentlige sektor har udviklet sig til en »subsidiærinstitution« for erhvervslivet. Den offentlige sektors beskyttelse af borgerne set i et defensivt positionsspilsperspektiv har ført til store »subsidiæringer« i form af muligheden for »import« af god arbejdskraft og »eksport« af nedslidt, forældet og uanvendelig arbejdskraft (Pedersen, 1985: kap. 3 og 6). Denne subsidiæringer har kostet lønmodtagerne, som de primære skatteydere, mange penge (Højland og Jensen, 1979).

Ud af organiseringen primært omkring kapital og arbejdskraft er der så endvidere vokset en ny type institution frem. Et organisationssystem som »sælger« særinteresser til den enkelte aktør. Et fænomen, som har til formål både at påvirke de økonomiske og politiske spilleregler til fordel for særinteresser af forskellig observans og i stigende grad at træffe bindende aftaler mellem organisationer om fordelingsmæssige og udviklingsmæssige aspekter i samfundet (Pedersen, 1985; Hernes, 1978). Kampen for »beskyttelse« mod det økonomiske system eller opnåelse af kontrollen over positionsspillet har således historisk udviklet det blandingsøkonomiske system og det hertil hørende positionsspil.

Det blandingsøkonomiske samfund er et organisationssamfund eller er tæt på at blive det. Dette skaber organisationsliberalisme, dvs. en samfundstype hvor aktørerne i stigende grad overlader det til organisationer at »køre« positionsspillet, og hvor organisationsmagt bliver et afgørende element i fordelingen af samfundets ressourcer og dermed også positionsgoder.

Blandingsøkonomi – organisationsliberalisme?

For den enkelte aktør er dannelsen og udviklingen af interesseorganisationer det bedst egnede middel til at opnå en vis kontrol over positionsspillet og dermed rea-

lisere »self-protection«. Ved at danne organisationer kan både det sociale netværk, det økonomiske og det politiske system påvirkes udover, hvad den enkelte kan klare. Næringen til dannelsen af organisationer er udover kontrolbehovet den »frigørelse« af individerne i samfundet fra tidligere sociale sammenhænge, der historisk skete ved markedsøkonomiens opkomst; herved skabtes grundlaget for en omfattende særinteressekultur og behov for nye sociale sammenhænge.

Disse forhold var og er organisationer egnede til at varetage. Kombinationen af dannelsen af en særinteressekultur, positionsspil og behovet for »selv-protection« har historisk ført til et gennemorganiseret samfundssystem. Et system, hvor der i stigende grad træffes bindende aftaler mellem organisationer på medlemmernes vegne (Pedersen, 1985: kap 4). Organisationssystemet er blevet et meget væsentligt allokeringssystem i samfundet – hvis ikke det væsentligste.

Set i relation til positionsspillet har dette forhold medført to væsentlige ændringer. For det første overdrager de enkelte aktører i stigende grad dispositionsrettighederne over deres ressourcer – for eksempel kapital, arbejdskraft, stemmeafgivelse – til organisationer, for at disse skal varetage positionsspillet. For det andet bliver positionsspillet i vid udstrækning afgjort gennem evnen til at opbygge magtbastioner i selve positionsspillet i form af dannelse af organisationer. I den sammenhæng er det væsentligt at understrege, at virksomheder i stigende grad deltager som organisationer (Galbraith, 1968; Baran and Sweezy, 1971; Kristensen, 1981).

Den samlede konsekvens for positionsspillet er, at det i stigende grad af-individualiseres, og organisationsmagt bliver i stigende udstrækning afgørende for positionsspillets resultat. Det moderne blandingsøkonomiske samfund har eller vil således udvikle sig til et organisationsliberalistisk samfund (Pedersen, 1975: kap. 4).

I et sådan organisationsliberalistisk samfund hviler positionsspillet primært på en kombination af den enkelte aktørs ressourcer, disses overdragelse til og dermed kollektivisering i organisationer og brugen heraf som magtressourcer i det samlede positionsspil. Vinderen af spillet bliver den, som har de bedste ressourcer, og som kan »pulje« dem mest effektivt i organisationer og her igen skabe de mest effektive mål/middel styringssystemer i positionsspillet. Ud fra disse betragtninger og den stadige strøm af forskellige levevilkårsundersøgelser kan befolkningen inddeles i fem sociale hovedgrupper.

Den første gruppe er de marginaliserede. En stor heterogen gruppe i den arbejdsføre alder af arbejdsløse, efterlønsmodtagere, pensionister, personer på revalidering og andre. Denne gruppe er placeret nederst på den sociale rangstige og klarer sig dårligst i positionsspillet. Gruppen har »kun« to typer ressourcer. Dels »medlidenhedsressourcer« og dels ressourcer i form af samfundets »angst for oprør«. Disse to typer af ressourcer kan føre til en del ressourceoverførsel fra de såkaldte produktive til denne gruppe af såkaldte uproduktive. Dette sker blandt andet i form af bistandshjælp, dag- og sygepenge.

Den anden gruppe består primært af ufaglærte, kvinder og unge samt ældre på arbejdsmarkedet. Det er en svag gruppe i organisationssystemet og dermed i positionsspillet om end stærkere end den førstnævnte gruppe. De nævnte faggrup-

per på arbejdsmarkedet har lav organisationsgrad, er lette at erstatte i arbejdsprocesserne, har ofte svært ved at finde effektive mål/middel styringssystemer i positionsspillet. Endvidere har de ofte en svag uddannelse, hvorfor de som enkeltpersoner let tabes i udviklingen. Personer i denne gruppe bliver lette ofre for udviklingen af »onde« cirkler. Ændringer i produktionsprocesser og dermed beskæftigelsesmuligheder, etc. kan relativt let »slå« dem ud af arbejdsmarkedet og henvise dem til den første gruppe – de marginaliserede.

Den tredje gruppe består af faglærte og funktionærer. Gruppen er karakteriseret ved høj organiseringsgrad, besiddelse af stærke ressourcer via uddannelse og konkrete jobkvalifikationer samtidig med, at disse grupper historisk set har udviklet effektive styringssystemer i positionsspillet. De står derfor stærkt placeret i spillet. Endvidere har både de faglærte og funktionærerne store omstillingsressourcer, når det drejer sig om at følge udviklingens jobkrav.

Den fjerde gruppe består af selvstændige og ledere (højere funktionærer). Denne gruppes væsentligste ressource er retten til at ændre på organisationer som konsekvens af, at de enten ejer eller er sat til at lede disse. Med retten til at ændre organisationerne (for eksempel enten via ny teknologi eller organisationsstruktur) kan de ændre hele positionsspillet. Hermed kommer de til at stå stærkest i hele spillet. De bliver på de nuværende præmisser vindere i spillet.

Den femte gruppe består af ansatte i den offentlige sektor. Denne gruppe kan være lidt vanskelig at indpasse i mønstret fra de fire foregående grupper. På den ene side kan de ansatte i den offentlige sektor i vid udstrækning indplaceres i den anden, tredje og fjerde gruppe alt efter deres placering i den offentlige sektors jobhierarki. På den anden side er det oplagt, at den offentlige sektor er underlagt særlige politiske (ideologiske) konjunkturer.

I efterkrigstiden har den offentlige sektor været udsat for to forskellige ideologiske/politiske konjunkturer. En udviklingsfase, som på en række områder gav bedre vilkår end i det private, og den nuværende fase, hvor den offentlige sektor er under tryk, fordi den anses for at være blevet for stor, dyr, ineffektiv, etc. Velfærdsstaten og dermed de ansatte må siges at være deklassificeret en eller flere positioner under det private erhvervsliv og dets ansatte. Om det vil være en permanent tilstand er dog vanskelig at udtale sig om.

Tre temaer synes dog at være særlig centrale. For det første vil udfaldet af den nuværende regerings forsøg på tilløb til at »demontere« den offentlige sektor via overføring af aktiviteter til det private erhvervsliv – private organisationer – være afgørende. Hvis ikke der kan skabes troværdige alternativer til den offentlige sektors aktiviteter, hvilket meget tyder på, vil den offentlige sektor blive anerkendt som nødvendig i lighed med tidligere. Hermed åbnes op for at offentligt ansatte skal stilles lige med privatansatte.

For det andet bliver organisationsspørgsmålet væsentligt. Anses den offentlige sektor for nødvendig, kan de ansattes organisationer – igen – gå i offensiven på spørgsmål om service- og ydelsesniveau. Her er det yderst vanskeligt at skelne mellem interessen for borgernes ve og vel og de ansattes ditto.

For det tredje bliver »værdispørgsmålet« i samfundet centralt. Kommer miljø- og arbejdsmiljøproblematikken og dermed hele sundheds- og trivselsproblema-

tikken til at stå centralt i de næste år, vil den offentlige sektor og dermed de offentligt ansatte komme i centrum. Det er nemlig kun den offentlige sektor, som kan »håndtere« disse store problemkomplekser. På trods heraf vil det være vanskeligt at forestille sig en ny stor udbygning af den offentlige sektor. Erfaringen fra 1960'erne og 1970'erne skræmmer fortsat. Det virkelige håb for de offentligt ansatte består i at deltage i en større omstillingsproces af den offentlige sektor. For eksempel mod mindre institutioner, mere forebyggelse, etc. Det vil dog kræve en politisk holdningsændring i samfundet, blandt andet hos de offentligt ansatte selv.

De anførte fem sociale hovedgrupper virker i et efterkrigsperspektiv relativt stabile. Der er en markant tendens til – som underbygges af den store levevilkårsforskning – at de sociale grupper og deres indbyrdes rangorden reproduceres kontinuerligt. Der er således tale om et stabilt mønster, som må sættes i snæver forbindelse med organisationssystemet og positionsspillet. Endvidere påpeger megen levevilkårsforskning, at der er en tendens til »gode« og »onde« cirkler. De nederte i systemet får ofte relativt ringere og ringere positioner, og de øveste opnår bedre og mere stabile forhold. Disse cirkler må igen sættes i snæver forbindelse med organisationssystemet som en konserverende magtfaktor, når det gælder velfærdsfordelingen i samfundet.

Det kan så føre til den betragtning, at selve velfærdsstaten er blevet inddraget i det samlede positionsspil. Velfærdsstatens ligheds- og velfærdsbestrebelse organiseret i den nuværende form har således en tendens til at blive et Sisyfosarbejde. Positionsspillet nedbryder opnåede resultater, og der etableres endnu en »ond« cirkel. Staten skal have flere og flere bevillinger for at opretholde status quo. Den offentlige sektor må således nødvendigvis blive betragtet som dyr, uproduktiv og ineffektiv, så længe de strukturelle udviklingsmekanismer omkring magt, organisation, positionsspil og »self-protection« ikke medreflekteres i vurderingen af den offentlige sektor.

Endelig må det også anføres, at udviklingen af organisationssystemet konsekvent nedbryder det markedsøkonomiske informationssystem – prissystemet – så det bliver ineffektivt som »navigationssystem« for de enkelte aktører.

Som *sammenfattende konklusion* kan man sige, at aktørerne igen er kommet i sociale fællesskaber, de er blevet »undersåtter« i et organisatorisk magtbaseret positionsspil. Et system som i lighed med feudalismen også har sit sociale positionshierarki baseret på magt. I modsætning til tidligere tider, hvor kirke, konge, adel og patriarker var tillagt magt gennem (religiøse) ideologier og fysiske magtsystemer, er det nuværende system præget af andre magtformer. Magten udspringer af forskellige former for ressourcer som kapital, arbejdskraft, stemmeafgivelse, mv. og udkrystalliserer sig i en ny type socio-økonomisk magthierarki formidlet via organisationer.

Markedsliberalismen igangsatte således en historisk proces, som idag er »vendt tilbage« som etableringen af organisationsliberalisme på alle felter og niveauer i samfundet. Aktørernes historiske forsøg på at kontrollere liberalismen og »inddæmme« dens negative konsekvenser for sig selv har skabt en ny liberalisme på et »højere niveau«: organisationsliberalisme. Et samfundssystem som ud over

magtproblematikken kan vurderes som et ikke særligt effektivt og hensigtsmæssigt allokeringssystem på grund af indbyggede tendenser til alvorlige styrings-, fordelings- og udviklingsproblemer.²

Den aktuelle strukturkrise er dog en historisk mulighed for at ændre på samfundets udviklingsretning og udviklingsdynamik. Samtidig udgør den muligheden for at løse problematikken om det markedsøkonomiske informationssystems manglende evne til at være et pålideligt »navigationssystem« for den enkelte aktør og for samfundet gennem introduktionen af et nyt informationssystem og nye værdisystemer og styringsinstrumenter.

Strukturkrise som jokeren i spillet om fremtiden og blandingsøkonomiens skillevej

Som nævnt befinder samfundet sig aktuelt i en strukturkrise. En krisetype karakteriseret ved, at hele positionsspillet og dermed samfundet er under omkalfatring. Samfundets udviklingsretning og den enkeltes muligheder vil blive kvalitativt ændret. Der er mange bud på, hvilken udviklingsvej samfundet vil tage og dermed hvilke nye muligheder, som vil opstå for den enkelte.³ Problemet er dog, at fremtiden afgøres gennem et kompliceret spil om interesser, nye teknologier, ideologier, etc. Spillet er således åbent for mange udviklingsveje og afgøres ikke ved en eller flere enkelte store beslutninger, men gennem lange og komplicerede spilbaserede beslutningsprocesser (jfr. Pedersen, 1986).

Strukturkrisen er således jokeren i spillet om fremtiden. To principielt forskellige udviklingsveje synes dog at tegne sig, uanset den konkrete udformning de hver især måtte antage.

Vurderes den historiske udvikling op til idag, er spændingen i systemet mellem »effektivitets- og udviklingsmaskinen« og den negative »destruktionsmaskine« ved at blive spændt til et bristepunkt. Tre temaer kan illustrere dette. For det første er produktivkræfterne blevet så udviklede, at de anvendt militært for første gang i historien kan destruere hele jorden.

For det andet er produktivkræfterne så udviklede, at fattigdom kan afskaffes, men ikke bliver det. Tværtimod forøges fattigdommen absolut set mellem I- og U-landene og internt i både I- og U-landene. Dette er ikke blot et spørgsmål om politik og heraf følgende styrings- og fordelingsinstrumenter: der er som påvist tale om et strukturelt indbygget fænomen i systemets udviklingsdynamik. Et fænomen som i den danske blandingsøkonomi giver sig udslag i de nævnte fem sociale grupper og deres kontinuerlige reproduktion.

For det tredje er spændingen mellem vækst i form af produktionskapacitet, teknologi, forbrug, arbejdets organisering og nedbrydningen af det sociale netværk og økologiske og humanitære »værdisystemer« vokset betydeligt og udgør idag i de rige lande en tidsindstillet bombe under det nuværende system og dets udformning.

Dette spændingsforhold baserer sig på det økonomiske systems værdisystem. Med det økonomiske systems introduktion i samfundet, »koblede« naturen ud af værdisystemet. Naturen har ingen værdi i vort system. Det har kun det, som

produceres.⁴ Ligeledes har det enkelte menneske ingen værdi i et markedsøkonomisk samfund, lige så lidt som et socialt netværk har det.

Resultatet heraf kan blive, at det økonomiske systems værdisystem som det bærende i samfundet fører til, at selve grundlaget for samfundets reproduktion og dermed også det økonomiske systems reproduktion bliver borteroderet. For hvilket samfund og økonomisk system kan opretholdes uden et rimeligt fungerende øko-system og socialt netværk?

Med disse tre tematiske eksempler på den hidtidige udviklingsdynamik og retning i det økonomiske system og samfundet må det frygtes, at endnu et skridt i retning af at spænde forholdet mellem »effektivitets- og udviklingsmaskinen« og »destruktionsmaskinen« vil få hele systemet til at bryde sammen.

Systemet kommer således til at stå ved en *skillevej*. Hvis sammenbrud skal undgås, må hele systemet omkalfatres, så spændingen mellem »effektivitets- og udviklingsmaskinen« versus »destruktionsmaskinen« mindskes. Her er tre forhold fundamentale.

For det første må der indføres et nyt værdisystem, som respekterer det økologiske og humanitære værdisystem i samfundet. Det kan gøres ved at opbygge en række minimumsstandarder på miljø- og velfærdsområdet (Veblen, 1934; Polanyi, 1971, 1977; Mishan, 1972). Dvs. det økonomiske system må underkastes en række miljø- og velfærdshensyn gennem restriktioner.⁵

For det andet må der etableres socio-økonomiske udviklingskomplekser med indbygget velfærd og velfærdsfordeling. Der kan opbygges udviklingskomplekser om for eksempel bolig, sundhed og miljø, omkring alternativ landbrugs- og fødevarereproduktion, etc. (Pedersen, 1985). Etableringen af socio-økonomiske udviklingskomplekser vil kræve nye former for sam- og modspil mellem den private og offentlige sektor og det sociale netværk og organisationer. Dette kræver organisatoriske og institutionelle forandringer, ligesom der må udvikles nye begreber for produktivt versus uproduktivt og for finansielle kredsløb i samfundet. En vanskelig, men ikke umulig opgave (Schumacher, 1973).

For det tredje må der opbygges et pålideligt informationssystem, som både de enkelte aktører og samfundet kan »navigere« efter. Dvs. et alternativ til det markedsøkonomiske informationsmiddel – prissystemet. Det må på den ene side indeholde oplysninger om systemets udviklingsdynamik og de forskellige fasers muligheder og styringsbehov. På den anden side må det afgive oplysninger om, hvorledes etableringen af socio-økonomiske udviklingskomplekser dels kan bruges som økonomisk styringsmiddel (til erstatning for mere traditionelle og konjunkturprægede), dels kan opprioritere de grundlæggende »værdisystemer« i samfundet – det økologiske og humanitære »værdisystem«.

Kombinationen af en opprioritering af økologien og de menneskelige aspekter i samfundet, etableringen af socio-økonomiske udviklingskomplekser og et nyt informationssystem ville kunne mindske spændingen i samfundet mellem produktivkræfternes udvikling på godt og ondt og tilsammen udgøre effektive styringsinstrumenter. Det sidste fordi de er udviklings- og strukturorienterede frem for fordelings- og konjunkturorienterede. En nødvendig forudsætning for en effektiv afhjælpning af strukturkriser og styring af udviklingen. Og en nødvendig

förudsætning for at »opløse« de fem omtalte sociale grupper og »løse« velfærdsstaten fra sit Sisyfosarbejde.

Det store spørgsmål er så: er det muligt at omkalfatre det nuværende samfund i en retning som den anførte? Det vil være vanskeligt. Muligheden ligger i strukturkrisens behov for samfundsmæssig styring og det økonomiske systems trussel mod helt basale »værdisystemer« i samfundet. Omkalfatringen skal ske under strukturkrisen. Når denne først er ovre, vil de etablerede interesser omkring organisationer og positionsspil være temmelig upåvirkelige i relation til et samfundsmæssigt sporskifte. Strukturkrisen er således udfordringen til inden for en overskuelig tid at skabe et sporskifte i den langsigtede udviklingsdynamik.

Noter

1. Se her Pedersen (1985: kap. 6), hvor den nævnte problematik drøftes i relation til eksternalitetsteorier, positionsgoder og cykliske udviklingsforløb samt aktørmæssige og samfundsmæssige kalkulationsproblemer i forbindelse med positionsstrategiers realisering.
2. Se for eksempel Kristensen (1981) vedrørende stagflation og Johansen (1978) vedrørende borterobering af potentielle gevinster i organisations- og positionsspillet.
3. Her deles debatten i udviklingsoptimisme og udviklingspessimisme. Repræsentanter for den første kategori er for eksempel A. Toffler (1981) og Jean-Jacques Servan-Schreiber (1981) på grund af deres store tillid til, at ny teknologi vil løse menneskenes problemer. Den anden kategori repræsenteres af hele debatten om miljø- og fredsproblematikken.
4. Denne »udkobling« skete med afskrivelsen af fysiokraternes værdisystem (Quesnay, 1772). Dette gælder stort set alle økonomiske skoler fra Adam Smith og fremefter med undtagelse af institutionalisterne. Se her for eksempel Veblen (1934).
5. Dette må ikke blot gøres for at sikre økologien og menneskelige værdier. Det må også gøres for at stoppe »import«- og »eksport«-problematikken, som idag medfører, at privatøkonomiske aktiviteter med store samfundsmæssige omkostninger tilsyneladende fremstår som overskudsgivende, da det offentlige – samfundet og den enkelte – betaler de samfundsmæssige omkostninger. Se for eksempel Kapp (1978) og Pedersen (1985: kap. 6).

Litteratur

- Adler-Karlsson, Gunnar (1976). *Lærebog for 80'erne*, København: Fremad.
- Adler-Karlsson, Gunnar (1977). *Nej til fuld beskæftigelse, ja til materiel grundtryghed*, København: Erling Olsens forlag.
- Arrow, Kenneth (1971). *Frontiers of Quantitative Economics*, Amsterdam.
- Baran, P. & Sweezy, P. (1971). *Monopolkapitalen*, Oslo: Pax Forlag.
- Barr, Kenneth (1979). »Long Waves: A Selective Annotated Bibliography«, *Review II*, 4 Spring, pp. 675-718.
- Bauol, William J. (1972). *Economic Theory and Operations Analyses*, Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall.
- Brückner, Peter (1976). *Kapitalismens socialpsykologi*, København: Hans Reitzel.
- Galbraith, John K. (1968). *Det nye industrisamfund*, København: Gyldendal.
- Gorz, Andre (1973). *Socialism and Revolution*, New York: Anchor Books.
- Gorz, Andre (1979). *Økologi og frihed*, Oslo: Pax Forlag.
- Havemann, Robert (1971). *Imorgen*, København: Samleren.
- Hernes, Gudmund (red.) (1978). *Forhandlingsøkonomi og Blandingsadministration*, Bergen: Universitetsforlaget.

förudsætning for at »opløse« de fem omtalte sociale grupper og »løse« velfærdsstaten fra sit Sisyfosarbejde.

Det store spørgsmål er så: er det muligt at omkalfatre det nuværende samfund i en retning som den anførte? Det vil være vanskeligt. Muligheden ligger i strukturkrisens behov for samfundsmæssig styring og det økonomiske systems trussel mod helt basale »værdisystemer« i samfundet. Omkalfatringen skal ske under strukturkrisen. Når denne først er ovre, vil de etablerede interesser omkring organisationer og positionsspil være temmelig upåvirkelige i relation til et samfundsmæssigt sporskifte. Strukturkrisen er således udfordringen til inden for en overskuelig tid at skabe et sporskifte i den langsigtede udviklingsdynamik.

Noter

1. Se her Pedersen (1985: kap. 6), hvor den nævnte problematik drøftes i relation til eksternalitetsteorier, positionsgoder og cykliske udviklingsforløb samt aktørmæssige og samfundsmæssige kalkulationsproblemer i forbindelse med positionsstrategiers realisering.
2. Se for eksempel Kristensen (1981) vedrørende stagflation og Johansen (1978) vedrørende borterobering af potentielle gevinster i organisations- og positionsspillet.
3. Her deles debatten i udviklingsoptimisme og udviklingspessimisme. Repræsentanter for den første kategori er for eksempel A. Toffler (1981) og Jean-Jacques Servan-Schreiber (1981) på grund af deres store tillid til, at ny teknologi vil løse menneskenes problemer. Den anden kategori repræsenteres af hele debatten om miljø- og fredsproblematikken.
4. Denne »udkobling« skete med afskrivelsen af fysiokraternes værdisystem (Quesnay, 1772). Dette gælder stort set alle økonomiske skoler fra Adam Smith og fremefter med undtagelse af institutionalisterne. Se her for eksempel Veblen (1934).
5. Dette må ikke blot gøres for at sikre økologien og menneskelige værdier. Det må også gøres for at stoppe »import«- og »eksport«-problematikken, som idag medfører, at privatøkonomiske aktiviteter med store samfundsmæssige omkostninger tilsyneladende fremstår som overskudsgivende, da det offentlige – samfundet og den enkelte – betaler de samfundsmæssige omkostninger. Se for eksempel Kapp (1978) og Pedersen (1985: kap. 6).

Litteratur

- Adler-Karlsson, Gunnar (1976). *Lærebog for 80'erne*, København: Fremad.
- Adler-Karlsson, Gunnar (1977). *Nej til fuld beskæftigelse, ja til materiel grundtryghed*, København: Erling Olsens forlag.
- Arrow, Kenneth (1971). *Frontiers of Quantitative Economics*, Amsterdam.
- Baran, P. & Sweezy, P. (1971). *Monopolkapitalen*, Oslo: Pax Forlag.
- Barr, Kenneth (1979). »Long Waves: A Selective Annotated Bibliography«, *Review II*, 4 Spring, pp. 675-718.
- Bauol, William J. (1972). *Economic Theory and Operations Analyses*, Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall.
- Brückner, Peter (1976). *Kapitalismens socialpsykologi*, København: Hans Reitzel.
- Galbraith, John K. (1968). *Det nye industrisamfund*, København: Gyldendal.
- Gorz, Andre (1973). *Socialism and Revolution*, New York: Anchor Books.
- Gorz, Andre (1979). *Økologi og frihed*, Oslo: Pax Forlag.
- Havemann, Robert (1971). *Imorgen*, København: Samleren.
- Hernes, Gudmund (red.) (1978). *Forhandlingsøkonomi og Blandingsadministration*, Bergen: Universitetsforlaget.

- Hirsch, Fred (1977). *Social Limits to Growth*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Højland, Mogens og Carsten Vesterø Jensen (1979). *Skattepolitik - principper og virkelighed*, København: Suenson.
- Johansen, Leif (1978). »Forhandlingssamfundet«, *Socialøkonomien*, nr. 8.
- Kapp, K. W. (1976). *The Social Costs of Private Enterprise*, Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Kapp, K. W. (1978). *The Social Costs of Business Enterprise*, Nottingham: Spokesman.
- Kondratieff, N. D. (1979). »The Long Waves in Economic Life«, *Review*, II, 4 Spring, pp. 519-62.
- Kornai, Janos (1979). *Economics of Shortage*, Vol. I, University of Stockholm.
- Kristensen, Thorkil (1981). *Inflation og arbejdsløshed i det moderne samfund*, København: Samleren.
- Mandel, Ernest (1973). *Der Spätkapitalismus*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Mandel, Ernest (1982). *Långa våger i den kapitalistiske utvecklingen*, Göteborg: Röde Bokförlaget.
- Marx, Karl (1972). *Das Kapital*, Berlin: Dietz Verlag.
- Marx, Karl (1974). *Grundrids*, Århus: Modtryk.
- Mishan, E. J. (1972). *Økonomisk vækst - men til hvilken pris?* København: Fremad.
- Myrdal, Gunnar (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Papandreo, Andreas G. (1972). *Paternalistic Capitalism*, Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Pedersen, John Storm (1983). *Det blandingsøkonomiske velfærdssamfund ved skillevejen*, Forskningsrapport fra Institut for samfundsøkonomi og planlægning, Roskilde Universitetscenter.
- Pedersen, John Storm (1985). *Blandingsøkonomi*, arbejdsrapport nr. 17, Institut for samfundsøkonomi og planlægning, Roskilde Universitetscenter.
- Pedersen, John Storm (forventes efterår 1986). *Servicesamfund - fup eller fakta*. (Bidrag til en antologi om service).
- Polanyi, Karl (1971). *The Great Transformation*, Boston: Beacon Press.
- Polanyi, Karl (1971). *Primitive, Archaic and Modern Economics*, Essays of Karl Polanyi, edited by G. Dalton, Boston: Beacon Press.
- Polanyi, Karl (1977). *The Livelihood of Man*, New York: Academic Press.
- Quesnay, Francois (1972). *Quesnay's Tableau Economique*, London: MacMillan.
- Robinson, Joan (1974). *Økonomisk Filosofi*, København: Paludan.
- Rostow, W. W. (1963). *Den økonomiske udviklings faser*, København: Munksgård.
- Schumacher, E. F. (1973). *Vækst eller velfærd*, København: Gyldendal.
- Schumpeter, J. A. (1961). *The Theory of Economic Development*, London: Oxford University Press.
- Schumpeter, J. A. (1961). *Konjunkturzyklen*, I + II, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper & Brothers.
- Servan-Schreiber, Jean-Jacques (1981). *Den globale udfordring*, København: Gyldendal.
- Smith, Adam (1980). *The Wealth of Nations*, Middelsex: Penguin.
- Toffler, A. (1981). *Den tredje bølge*, København: Chr. Eriksen.
- Veblen, Thorstein B. (1934). *The Theory of the Leisure Class*, New York: The Modern Library, Random House.